

NEŠREČE Z NEVARNIMI SNOVMI — TEŽKA NALOGA ZA CIVILNO ZAŠČITO

Jelko Kacin*

Nesreče z nevarnimi snovmi terjajo takojšnje strokovno ukrepanje, v katerega se vključuje tudi CZ, predvsem s štabi CZ. Za tako ukrepanje je treba nujno razvijati vlogo štabov, pravilno kadrovati, strokovno usposablјati in zagotoviti materialne pogoje dela. Vse to skušamo doseči skozi izvajanje programa usposablјanja občinskih štabov za CZ. Gre za dolgotrajni proces, ki ne kaže rezultatov samo v pripravljenosti in delovanju CZ, ampak v razvijanju družbene zavesti. Ključ do take rešitve pa ponuja predvsem kadrovanje.

Ne glede na zakonske opredelitve o ravnanju z nevarnimi snovmi nas vsakodnevna praksa vedno znova opozarja: »Papir prenese vse, življenje pa zgodbe oblikuje po svoje«. Na področju normativnega urejanja nevarnih snovi je opazen razkorak med normativnim in stvarnim, zato smo bili v preteklosti večkrat priče počasnemu, nestrokovnemu in zato neučinkovitemu posredovanju ob nesrečah. Civilna zaščita, ki jo Zakon o splošni ljudski obrambi in družbeni samozščiti SR Slovenije opredeljuje kot »najširšo obliko priprav in udeležbe delovnih ljudi in občanov za zaščito in reševanje prebivalstva, materialnih in drugih dobrin ob vojnih akcijah, ob naravnih in drugih nesrečah...«, je bila že večkrat soočena z nujnostjo takojšnjega posredovanja v primerih, ko so odpovedali drugi organi. Hkrati pa lahko ugotovimo, da štabi za CZ niso vedno kos takemu posredovanju, kar je povsem razumljivo.

Posledice ne zadosti strokovnih, nepravilnih in medsebojno neusklajenih

ukrepov se neposredno odražajo tudi v predstavah o sposobnosti posameznih organov in organizacij naše družbe, ki si jih naši delovni ljudje in občani oblikujejo. Te sposobnosti podrobneje ne razčlenjujejo, ampak jo pogosto poenostavijo v posplošeno trditev o nesposobnosti našega sistema. Take stereotipne predstave je zelo težko popravljati. Doseganje takega cilja terja strokovno, neprekinjeno in med seboj usklajeno delo že na samem začetku — v fazi priprav na ukrepanje ob takih nesrečah. Če so že v začetni fazi prisotni in upoštevani pogledi večjega števila strokovnih organov, družbenih organizacij, društev in posameznikov, je omogočena večstranska osvetlitev problemov. Tako delovanje je torej usklajeno in relativno množično, zato ob povsem operativnih kurativnih rešitvah skoraj avtomatično povzroči še preventivno delovanje večine vključenih subjektov.

Množičnost in preventivna naravnost sta dve prvini, ki močno vplivata na oblikovanje javnega mnenja v družbi. Moj

namen je opozoriti na vlogo občinskih štabov za civilno zaščito pri obvladovanju nesreč z nevarnimi snovmi. Na njihovo vpletenost vpliva vrsta dejavnikov, med katerimi posebej izdvajam nekatere.

Vloga in pomen štaba v družbenopolitični skupnosti

Zakonsko opredeljena vloga štaba načeloma ni sporna. Ker so v njem živi ljudje, je dejanska vloga štaba odvisna od manevrskega prostora, ki si ga je izbral štab oziroma so mu ga omogočili organi družbenopolitične skupnosti. Njegovo delo je mogoče umestiti na široko pahljačo možnih kombinacij, ki jih omejujeta dve skrajnosti. Prva odslikava občinski štab za civilno zaščito kot organ, ki bo skrbel predvsem za reševalne akcije v morebitni vojni, druga pa kot strokovni organ družbenopolitične skupnosti, ki bo s svojim neprekinjenim strokovnim in aktivnim delom posegal v delo najvišjih organov občine in že danes soblikoval poglede,

Slika 1. Poginule živali so pogosto prvi zanesljivi znak o porušenem ravnotežju v okolju.

* Sekretariat za LO Kranj.

usmeritve in odločitve. Druga možnost se neposredno materializira pri oblikovanju in sprejemanju razvojnih dokumentov občine.

Kadrovska zasedba štabov

Dolgoročna kadrovska politika v naši družbi je pogosto predmet zelo ostrih in zlasti kritičnih razprav. Med njimi so tudi trditve, ki veliko večino problemov naše družbe vidijo kot zrcalno podobo neustrezne, zmedene ali celo negativne kadrovske selekcije. Civilna zaščita vključno z organi vodenja v veliki meri deli usodo te družbe, s tem pa tudi usodo kadrovanja. To se kaže v vrsti hudih pomanjkljivosti, med katerimi opozarjam na:

a) Opuščanje aktivne kadrovske politike v korist razporejanja.

Pod to zvezo razumem pristajanje na najbolj nezahtevno politiko zaposlovanja občinskih štabov za civilno zaščito, ki temelji na razporejanju tistih posameznikov, ki so v trenutku, ko se v štabu pokaže potreba, brez drugega »vojnege razporeda«. To prakso bi moral nadomestiti boj za najboljše strokovnjake in organizatorje, ki bodo kos najbolj zapletenim razmeram, v katerih se lahko znajde občina, njihovo znanje pa bodo skozi odločitve in ukrepe štaba lahko s pridom uporabili vsi organi na območju občine, vključno z oboroženimi silami.

b) Nujnost pomlajevanja.

Še vedno je preveč štabov, v katerih je večina članov v njih že od ustanovitve. Tega opozorila ne smemo razumeti kot napad na dolgoletne in prizadevne člane, ampak je to opozorilo na neizpodbitno dejstvo, da se staramo vsi, tudi člani štabov. Tam, kjer so ob oblikovanju štabov vztrajali na zadosti visokih kriterijih, je situacija boljša, drugje pa je opaziti tudi pojave nestrokovnosti in naveličanosti, kar lahko zmanjšuje motiviranost drugih članov štaba. Nevzdržno pa je vztrajanje na preživelih stališčih, da so za delo v civilni zaščiti, vključno z občinskim štabom, lahko na voljo le vojaški obvezniki, starejši od 35 let. Taki pogledi so še vedno prisotni v nekaterih občinah, ki so močnejše obremenjene sopolnitvijo vojnih enot oboroženih sil.

Strokovno usposabljanje

Republiški štab za civilno zaščito v svojem letnem programu pripravi tudi vrsto usposabljanj za strokovne organe in organizacije ter enote in štabe CZ. Večino jih uresniči v Republiškem centru za obrambno usposabljanje v Poljčah. V izvajanju nekaterih programov aktivno sodelujem, opažam pa, da so pogosto odsotni najbolj odgovorni in najbolj strokovni

člani štabov. Pa ne gre za enodnevno odsotnost, ampak za pogosto pojasnilo, da ta tovariš pač »vse že ve«, razen tega pa je na rednem delovnem mestu skoraj nepogrešljiv. Za take izgovore sta ob prejšnjih dveh vsaj še dve možnosti, da programi niso zadosti prilagojeni različnim stopnjam predznanja ali pa v štabe ne kadrujemo pravih ljudi. Poudariti želim, da mora postati organizirano strokovno usposabljanje in samoizobraževanje nujen in nepogrešljiv sestavni del razvoja civilne zaščite.

Materialne možnosti

Še tako dobro strokovno izobraževanje ne more roditi sadov, če zanj v občinah ni materialnih možnosti. Kjer se držijo dogovorjenih usmeritev, so razmere za delo občinskih štabov boljše, čeprav zaradi različne stopnje razvitosti nikakor niso enake. Drugo opozorilo namenjam materialni stimulaciji članov štaba. Vse več nalog zahteva veliko strokovno in časovno angažiranost članov štabov, ki je ni moč strpati pod »obveznost, saj je to vojni razpored«. Tudi v civilni zaščiti bomo morali več nagradjevati po delu in rezultatih dela. To razmišljanje se nanaša na izdelavo strokovnih podlag za sprejem ustreznih odločitev — načrtov in usposabljanje, zato ga ne smemo zamenjati z aktiviranjem enot in štabov v primeru naravnih in drugih hudih nesreč, izrednih razmer ali vojne.

Va daljši pregled nekaterih očitnih notranjih problemov delovanja občinskih štabov za CZ sem vključil zaradi lažjega razumevanja problemov, s katerimi se štabi soočajo pri nesrečah z nevarnimi snovmi. Že drugo leto je v 5-dnevni program usposabljanja občinskih štabov vključeno tudi ukrepanje ob nesrečah z nevarnimi snovmi. Celodnevno druženje z dvema štaboma hkrati omogoča njuno (tudi medsebojno) primerjavo in postopno spreminjanje odnosa do nevarnih snovi skozi reševanje štirih zaporednih nalog. Za pravilno razumevanje celotnega problema in odnosov štabov do nesreč z nevarnimi snovmi pa začnimo z nekaj dejstvi.

1. Nesreče z nevarnimi snovmi že zaradi poimenovanja, pridevnika nevarne, zahtevajo zelo strokoven pristop. V njihovo obvladovanje se morajo vključiti njihovi proizvajalci, prevozniki, uporabniki, trgovci ter strokovni organi, ki nadzirajo izvajanje veljavnih predpisov pa tudi skrbijo za detekcijo, identifikacijo in nevtralizacijo takih snovi. Ker se tovrstne nesreče dogajajo v času in prostoru, se v njihovo obvladovanje mora vključiti tudi civilna zaščita prizadetega območja. To še zlasti velja za organe vodenja — štabe in specializirane enote, v manjši meri pa tudi za splošne enote CZ.

2. Posredovanja tistih organov in organizacij, ki so prvi poklicani za obvladovanje takih dogodkov po strokovni plati, pogosto ni mogoče zagotoviti v realnem času zaradi objektivnih razlogov: morebitne precejšnje oddaljenosti mesta dogodka od sedeža organizacije, težke dostopnosti do mesta nesreče in podobno. Če do dogodka pride v naseljenem mestu,

v bližini vodotokov ali zajetij pitne vode, pa je vsak trenutek dragocen. Potemtakem bodo občinski štabi za CZ zagotovo, specializirane enote CZ pa verjetno vključeni v obvladovanje takih nesreč.

Ekološka osveščenost prebivalstva se povečuje iz leta v leto, s tem pa tudi kritičnost in iz nje izhajajoča zahteva po izboljšanju obstoječega stanja. Tak razvoj dogodkov povečuje število pripadnikov družbe, ki ne samo da se zavedajo mnogih nevarnosti, ampak so zaradi svojega znanja sposobni in voljni izoblikovati tudi strokovne rešitve za dokončno sanacijo posameznih ekološko nevarnih žarišč. Na ta način se povečuje družbena kontrola, saj se lahko kot posamezniki in samoupravno organizirani delovni ljudje in občani opredeljujejo do posameznih možnih rešitev. Obenem se zaostruje odgovornost zagovornikov posameznih predlogov, ki so danes veliko bolj podvrženi družbeni presoji kot še pred nedavnim.

Te jasno zaznavne družbene spremembe se odražajo tudi v zavesti in povečanem občutku odgovornosti za preseganje obstoječega stanja med člani občinskih štabov. Usposabljanje po omenjenem programu v RCOU Poljče stremi k doseganju jasno zastavljenih učnih smotrov, med katerimi izpostavljamo naslednja spoznanja tečajnikov:

a) Utrditev zavesti, da so nesreče z nevarnimi snovmi tudi področje posredovanja štabov in enot CZ.

b) Osnove za realno predstavo o možnih nesrečah na področju občine je lahko predvsem lastna ocena ogroženosti, ki temelji na strokovni obdelavi razpoložljivih dejstev.

c) Na temeljih ocene ogroženosti je šele mogoče načrtovati nadaljnji dolgoročni kadrovski in materialni razvoj strokovnih služb in organizacij (gasilskih, komunalnih...).

č) Predpogoj za učinkovito posredovanje v primeru nesreče je sposobnost obdelave in posredovanja obvestila o nesreči v realnem času. Za doseganje tega cilja je treba nujno povečevati operativno sposobnost centrov za obveščanje. Njihova telefonska številka 985 mora skupaj z njenim pomenom in namenom priti v zavest veliko širšega kroga ljudi.

d) Operativna sposobnost centrov za obveščanje je v največji meri odvisna od vnaprej pripravljenih, sprejetih, usklajenih in materialno podprtih modelov ukrepanja ob najbolj tipičnih vrstah nesreč z nevarnimi snovmi.

Doseganje teh spoznanj je dolgotrajen proces, ki poteka ne samo znotraj civilne zaščite, ampak tudi na drugih področjih življenja in dela. Če ni tako, se v hipu pojavi nevarnost, da civilna zaščita postane v očeh precejšnjega dela družbe »priročni gasilec«, ki bo in mora biti kos vsem dosedanjim zgrešenim odločitvam, v preteklosti zamujenim priložnostim in današnjim malomarnostim. Če takim kompleksnim problemom ni kos, lahko prehitro postane tudi dežurni krivec za posledice nesreče.

Ukrepanje ob nesrečah z nevarnimi snovmi je predvsem zelo strokovno opravilo, ki naj ga opravijo zlasti tisti organi in organizacije, ki jih k temu zavezuje njihova osnovna dejavnost in obstoječa zakonodaja. Vsakdanje življenje terja takoj-

šnje posredovanje na mestu nesreče, tam pa so pogosto le naključno prisotni delovni ljudje in občani. Tem mora biti v pomoč občinski štab za civilno zaščito s svojim strokovnim znanjem in specializiranimi enotami, ki so usposobljene in opremljene za tovrstno posredovanje. Kaj te enote zmorejo, kdaj jih je smiselno uporabiti in za kakšne naloge, mora odločiti strokovni organ občine — občinski štab za civilno zaščito. To lahko stori le ob pomoči vnaprej pripravljenih osnovnih ukrepov.

Potrebno je torej obsežno strokovno in dobro usklajeno delo, ki združuje najboljše, kar posamezna občina zmore. Tako delo se začne in konča s kadri. **Kadrovanje** v občinski štabe za civilno zaščito in organe, ki jim neposredno določajo okvir manevrskega prostora, je osnova nadaljnjega razvoja civilne zaštite, širšega sistema splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite ter celotne družbe. Bolj ko bo občinski štab civilne zaštite namesto neposrednega posredovanja v nesreči prevzemal vlogo usklajevalca reševalnih akcij in predvsem organa, ki argumentirano in pravočasno opozarja na morebitne nevarnosti, zahteva njihovo zmanjševanje in pripravo reševalnih ukrepov, bolj bomo govorili tudi o podružbljenosti sistema SLO in DS. Pridevnik splošen ne bo želel ilustrirati le množičnosti, ampak tudi strokovnost, ki dopušča relativno varno ukrepanje tudi na najbolj nevarnih področjih, kamor sodijo nevarne snovi. V ospredje bo sililo spreobrnjeno pojmovanje sistema SLO in DS, ki bo postajal sistem družbene samozaščite in splošne ljudske obrambe.

Jelko Kacin Accidents with dangerous substances — a difficult task for civil defence organizations

In the case of accidents with dangerous substances, immediate expert action is required, frequently involving civil defence units, particularly members of their senior staff. If such efficient action is to be achieved then the proper role of senior civil defence staff must be enhanced, with improvements in recruiting policy, technical training and working conditions. An attempt is being made to reach these goals by means of a continuing training programme for senior staff members, at the level of the commune. This is a long-term process, which does not only have its effect on the readiness and performance of civil defence units, but also significantly influences the development of a new social awareness. Recruiting policy is the key to it.

POZEBA SADNEGA DREVJA V SLOVENIJI

France Adamič*

Naravne razmere v Sloveniji ustrezajo za pridelovanje vseh listopadnih kontinentalnih sadnih rastlin, od vednozelenih (zimzelenih) dobro uspeva oljka, v posebno ugodnih, pred mrzlimi vetrovi zavarovanih legah pa tudi izbrane sorte mandarin iz skupine unshiu. V daljšem razvojnem obdobju so nastala izrazita sadna območja, sadni okoliši ter središča z nasadi, predelovalnimi obrati in poslovnimi sredstvi.

Podnebje je odločilen dejavnik, ki omogoča, da sadno drevje uspeva, brsti, zarodi in obrodi plodove. Periodično, bolj ali manj pogosto pa v naših razmerah nastopajo nizke temperature, ki omejujejo gospodarno pridelovanje sadja. Mraz povzroča poškodbe posameznih organov: brstov, cvetja in listja, poganjkov, vej ali vsega drevesa od korenin do vrha drevesne krošnje. Stopnja pozebe je odvisna od naravne odpornosti sadnega plemena, vrste in sorte, v veliki meri od razvojnega stanja, od fenofaze, fiziološkega stanja (prehrane) in lege.

Pri nas so bolj izpostavljene nižinske lege, vzhodni in severni položaji, kjer prihaja zgodaj spomladi do slane in pozebe cvetja. Konec jeseni, po zimi in zgodaj spomladi pozebejo brsti in slabo dozoreli poganjki, zlasti če zimskim otoplitvam sledi oster mraz, v izjemno hladnih zimah, ob nastopu sibirskih minima, ob vdoru polarnega zraka, če se temperatura spusti pod -25°C v celinskem delu in pod -15°C v jadranskem okolju in če mraz traja več dni ali celo več tednov, kot je bilo npr. leta 1929 in 1985.

Pozebam so najbolj izpostavljena ostarela, izčrpana in zanemarjena drevesa, napadena od bolezni in škodljivcev, in drevje, ki je izčrpano zaradi preobilnega pridelka v prejšnjem letu. Relativna odpornost sadnih rastlin je v veliki meri odvisna od smotrne tehnologije in gospodarnega investiranja.

Pozeba leta 1985 je napravila dosti škode v ravninskih gostih nasadih jablan v Pekrah, Krškem, Brežicah, Konjicah, Kostanjevici na Krki in tudi drugod. Prizadete so bile najlahotnejše sorte sadnega izbora in sorte v preskušanju, v Primorju pa so pozebla starejša oljčna drevesa sort, ki so bile uvožene iz Italije. Dobro je zdržala sorta buga, deloma pa domača belica in uvožena askolana.

Sadjarstvo je stroka, ki obravnava sadne rastline glede na njihove naravne lastnosti in proizvodne možnosti, proučuje in uvaja tehniške postopke in sredstva za čim bolj gospodarno vlaganje živega dela in racionalno pridelovanje sadja. Sadne rastline so po naravi ali lesnate ali zeljaste vrste. Med lesnate uvrščamo sadno drevje (jablane, slive, orehe), grmičaste vrste (kosmulja, ribez), med zeljaste spadajo nekatere vrste jagodičja (jagode, maline). Povečini so naše celinske sadne rastline listopadne, le nekatere subtropske so vednozeleni ali zimzeleni (oljka, citrusi).

Pomologija je sadjarstvo v ožjem pomenu, proučuje rodnost sadnih rastlin in posebej še plodove ali sadove in sadeže (sadje) glede na kakovost in uporabno (tehno)loško vrednost. Posebna veja pomologije je ekologija sadnih rastlin, ki proučuje njihove odnose nasproti zunanjemu okolju, glede na podnebje, tla in lego rastišča, lego vrta ali sadovnjaka; proučuje sposobnost prilagajanja in prilagoditve sadnih rastlin ter pogoje preživetja v določenem okolju. S temi problemi se peča posebna dejavnost, rajonizacija, ki pomeni geografsko razporeditev sadnih rastlin, plemen in sort v nekem določenem prostoru, ki najbolj ustreza kritični meji med odpornostjo in občutljivostjo posameznih rastlin.

V tem poročilu navajam poreklo in razvojne (vegetativne) stopnje sadnih rastlin, ki so pri nas razširjene, nadalje obravnavam škodljivo delovanje mraza in posledice poškodb, dejavnike odpornosti in preventivne ukrepe proti pozebi.

Poreklo sadnih rastlin in razvojne stopnje sadjarstva

Po Vavilovu so sadne rastline nastale v določenih ožjih naravnih razmerah in se z naravno selekcijo prilagodile vremenskim in talnim razmeram v tako imenovanih rodovnih središčih ali gencetrih, od koder so se že v najstarejših časih razširile v naravni areal in kasneje v današnji proizvodni prostor.

Naša sadna plemena izhajajo v glavnem iz treh rodovnih središč:

1. Iz sredozemskega rodovnega središča so se v naše kraje razširile jablana, evropska sliva, češnja in višnja, vinska trta, figa, evropski kostanj, robidnica in malina, leska in oljka. Sadjarstvo in vinogradništvo v teh deželah je bilo tesno povezano z razvojem sredozemske in evropske kulture; sadje in vino je bilo eno od glavnih sestavnih delov prehrane tamkajšnjih narodov, bilo pa je tudi obredni predmet in pogosto vsebina literarnih in umetniških stvaritev.
2. V prednjeazijskem in kavkaškem prostoru so se razvile hruska, marelica in breskva, perzijski oreh in mandljevcev, kutina, nešplja, ribez, kosmulja, robidnica, jerebika in še nekatera sadna plemena.
3. Iz malezijskega in kitajskega prostora izhajajo predvsem agrumi (citrusi), iz ameriškega pa predvsem debeloplodne ja-

* Prof. dr., Janežičeva 1, Ljubljana